

- SCHWALM, PAUL 1979. Waschkuter Dialektwörterbuch. Heim, Neuenstein.
- TAFFERNER, ANTON 1941. Gedanken zu einem „Ungarländisch-Deutschen Wörterbuch“.
In: BASCH, FRANZ Hg., Schriftenreihe der Deutschen Forschungen in Ungarn 6.
Wien, 340–2.
- WILD, KATALIN 1994. Syntax der eingeleiteten Nebensätze in den Fuldaer deutschen Mundarten Südungarns. Akadémiai Kiadó, Bp.

A Dictionary of German Dialects in Hungary: On a dialect enclave dictionary in preparation

This paper discusses the antecedents, conception, and macro- and microstructure of *Wörterbuch der ungarndeutschen Mundarten* (WUM), a German dialect dictionary in preparation in the Research Centre of Germans in Hungary (Eötvös Loránd University, Faculty of Arts, Institute of German Studies). It presents the possibilities and criteria of constructing a corpus for the dictionary, the characteristics of the dialect data processed so far, as well as the organisation of the corpus and circumstances of its internet-based storage. The paper introduces four basic types of lemmas that follow from the character of the dialect data base of the dictionary, surveys its abstract microstructure, and presents actual pilot entries based on that microstructure.

Keywords: German dialects spoken in Hungary, dialect dictionary, macrostructure, microstructure, lemma types.

KNIPF-KOMLÓSI ERZSÉBET – MÜLLER MÁRTA

A nyitótövekről

1. Bevezetés. – A toldalékolással kapcsolatban a nem magyar ajkúak számára a(z egyik) fő formai gondot a főnevek, melléknevek, igék toldalékait kapcsoló előhangzók helyes megválasztása jelenti. Az anyanyelvi nyelvtanok figyelmen kívül hagyják (mert figyelmen kívül hagyhatják) ezt – az anyanyelvi kompetencia szerves részét képező – ismeretet, hiszen minden magyar anyanyelvű ösztönösen tudja az alkalmazandó használati szabályokat. Az idegen ajkúak oktatásában mindez eltérő tárgyalásmódot követel. A tőtől és a toldaléktól is függő, meglehetősen sokféleképpen kapcsolódó rövid magánhangzó-fonémáknak (*o, ö, ë, a, e*), az úgynevezett előhangzóknak a felbukkanása elsősorban a mássalhangzóra végződő szótövek és az ugyancsak mássalhangzóval kezdődő toldalékmorfémák között (pl. *asztal-ok*), illetve két toldalékmorféma között valószínűsíthető (pl. *asztal-ok-at*), azonban nem feltétlenül jelennek meg ugyanannak a tőnek minden toldalékos alakjában (pl. *baj: baj-ok, baj-om, baj-os*, de *baj-Øt, baj-Øban*), illetve nem minden esetben vannak jelen ugyanazon toldalék előtt sem (pl. *rész-Øt*, de *méz-et; gáz-Øt*, de *ház-at*), ráadásul az előhangzó gyakran akkor is megjelenik a toldalék előtt, ha a szó magánhangzóra végződik, pl. *női-es, vidéki-ek*.

A magyarul tanuló külföldinek kettős kérdést kell tudnia megválaszolni: 1. a szótó és egyes toldalékok összekapcsolásakor kell-e használni előhangzót vagy sem; 2. ha kell, akkor az milyen minőségű legyen. Mivel a magyar nyelv

rendszerének meglehetősen bonyolult jelenségéről van szó, és a magyar nyelvnek idegenként való tanításában (is) lépten-nyomon beleütközünk ezekbe a kérdésekbe, éppen ezért érdemes egy kicsit részletesebben és alaposabban tárgyalni ezt a problémát.

2. Az előhangzó funkciói. – Az előhangzónak nevezett rövid magánhangzó-fonémának általában fonematikus és morfematikus szempontból van funkciója.

A) Egyrészt a todalékvariánsok létrehozatalában vesz részt (jelváltozatokat különböztet meg), másrészt biztosítja a szó hangtani egységét. A magyar szóépítés szabályai előírják, hogy egy bizonyos fonológiai környezetben melyik morféma-változatot kell használnunk. A meghatározott alakú morféma-változatok használatát ilyenkor nem pusztán fonológiai, hanem úgynevezett morfofonológiai törvények szabályozzák, például a *-T* (tárgyrag) allomorfjai a fonológiai környezettől függően a következők lehetnek: *-t* (*autó-t*), *-at* (*ház-at*), *-ot* (*domb-ot*), *-et* (*kép-et*), *-ét* (*gyerek-ét*), *-öt* (*gyümölcs-öt*).

B) Az előhangzó megjelenése sok esetben az úgynevezett fonotaktikai jólformáltsággal magyarázható: „egy kötelező fonológiai szabály toldja be a kötőhangzót azért, hogy »kijavítsa« az egyébként rosszul formált szóalakot” (NÁDASDY–SIPTÁR 1994: 154). Az előhangzók – feloldva a magyarban nem engedélyezett mássalhangzó-torlódásokat – lehetővé teszik a todalékmorféma kapcsolódását a tömorfémához. A magyarban szóvégen nem fordulhatnak elő pl. az **-mk*, **-cst*, **-tm* szekvenciák, így az előhangzó nélküli **számk*, **ácst*, **rétm* alakokat nem tekintjük jólformáltaknak, szemben a *számok*, *ácsot*, *rétem* szóalakokkal.

A felszólító mód jele (*-j*), illetve az egyes számú, második személyű, tárgyragozású igei személyrag (*-d*) a rövid felszólító módú igealakokban mintha nem venne tudomást a fonotaktikai jólformáltságról: mindig előhangzó nélkül kapcsolódik a mássalhangzóra végződő igetövekhez, annak ellenére is, hogy fonotaktikailag sokszor szokatlan, egyszeri szóvégződést hoz létre, pl. *kapj*, *rakj*, *dobj*; *dobd*, *rázd*, *hívd*.

C) A tapasztalat szerint az előhangzó megjelenésének sok esetben sem fonotaktikai oka, sem ejtéskönnyítő funkciója nincs. Megfigyelhető például, hogy a többes szám jele előtt mindig – fonotaktikailag indokolatlan esetben is – van előhangzó, és általában nem azért van jelen, hogy rosszul formált hangkapcsolatot szüntessen meg, hiszen sok esetben a magánhangzó olyan jólformált szóvégi mássalhangzó-kapcsolatokat „old fel”, amelyek jólformált szótagzárlatokat is képesek lennének alkotni. A *halk* (melléknév) ~ *hal-ak* (főnév), a *tank* (főnév) ~ *tan-ok* (főnév) szópárok jól mutatják, hogy a *hal-ak* és a *tan-ok* előhangzói fonotaktikai szempontból indokolatlanok, hiszen előhangzó nélküli párjaik is jólformáltak. A *(meg)hal-t* (ige) és a *hal-at* (főnév), illetve a *dob-tok* (ige) és a *dob-otok* (főnév) kettőse is azt példázza, hogy a *hal-at* és a *dob-otok* előhangzójának feltehetőleg nem az ejtéskönnyítés a funkciója, hiszen a homonim igetövhöz a múlt idő jele, illetve az igei személyrag tud előhangzó nélkül is kapcsolódni. A tövégi *-ck* mássalhangzó-kapcsolat szokatlan ugyan, de nem ismeretlen a magyarban (tehát nem „kijelölhetetlen”, vö. pl. *barack*, *palack*, *tarack*), ennek ellenére a *malac* töb-

bes számát előhangzóval hozzuk létre: *malac-ok* (vö. **malack*). Ilyen esetekben az előhangzó jelenléte mindenekelőtt a hallgatót segíti a dekódolásban: egyrészt a mássalhangzóra végződő tövet követő egyetlen mássalhangzóból álló toldalék észlelése és feldolgozása jóval nehezebb (lenne; márpedig a ragozó nyelvekben a szóvégeken található grammatikai információknak igen nagy szerepük van a megértésben), másrészt a nyelv igyekszik kiküszöbölni a homonim alakokat: a toldalék előhangzóval vagy anélkül történő kapcsolása, illetőleg az ugyanazon toldalék előtti különböző minőségű előhangzók jelentéskülönbséget eredményezhetnek, pl. *üditő-Øk* ~ *üditő-ek*, *gyors-on* ~ *gyors-an*.

Talán még meglepőbb tapasztalat, hogy nemcsak mássalhangzóra, hanem gyakran magánhangzóra végződő tövek után is egy-egy toldalék előhangzós allomorfiát találjuk, pl. *női-es*, *szomorú-an*, *kitűnő-ek*. KIEFER szerint ezekben az esetekben a „szabálytalanul” használt allomorfok éppen arra hívják fel a figyelmet, hogy a képzés alapjául szolgáló szó nem tőszó, hanem derivátum. Az előhangzóval kapcsolódó toldalékok jelenlétükkel testesebbé teszik, illetve – a toldalékok kiemelkedése ellen ható magyar hangsúlytörvény ellenében – kiemelik a szóalakok toldalékmorfémáit (vö. KIEFER 2001: 196). Ez a sajátosság (ti. az előhangzó akkor is megjelenik a toldalék előtt, ha a szó magánhangzóra végződik) nemcsak az *-i/-si* képzős melléknevek tulajdonsága: a folyamatos melléknévi igenevek, valamint az *-(j)Ú* végű melléknevek többes száma és határozói alakja is lehet előhangzós, pl. *kitűnő* + *ek* (de *a szorgalmukkal kitűnők*), *kitűnő* + *en*; *rosszkedvű* + *ek*, *rosszkedvű* + *en* (minderről részletesebben l. 5. B).

D) Van a többalakú toldalékoknak egy olyan csoportjuk, amelyben a toldalékvariánsok a szervesen hozzájuk tartozó előhangzók meglétében vagy hiányában, illetőleg azok minőségében térnek el egymástól. Ilyen a többes szám jelének, a tárgy ragjának és a *-(V)n* határozóragnak az alakhasadása, pl. *iskolás-ok* ~ *iskolás-ak*; *gonosz-t* ~ *gonosz-at*, *támadó-n* ~ *támadó-an*, *gyors-on* ~ *gyors-an*. Ilyenkor „az előhangzó minőségét, illetőleg jelenlétét és hiányát nem csupán a tő fonológiai összetétele, hanem a szófajisága is szabályozza. [...] Ez a szabályozottság már valóban nem egyszerűen fonológiai vagy morfológiai, hanem inkább szófaji-morfológiai, tehát grammatikai jellegű” (LENGYEL 1995: 316), azaz funkciós alternáció (van persze szabad alternáció is, pl. „A kettőshangzók *nyitódók* / *nyitódóak* lehetnek”).

Ezekben az esetekben, úgy tűnik, mintha az alakhasadással párhuzamosan bekövetkező jelentésváltozást maga az előhangzó idézné elő, mintha az „döntené el” a szóalak szófaji és szintaktikai értékét. Amennyiben ez igaz lenne, akkor az előhangzókat a jelentésváltozást tipikusan előidéző toldalékmorfémák, a képzők közé kellene sorolnunk. Ez azonban ellentmondana az előhangzókkal kapcsolatos ANTAL-féle definíciónak: „a kötőhangzó nem önálló morféma, mert nincs jelentése” (vö. ANTAL 1959: 353), így tehát az előhangzót nem tekintjük külön szóelemnek.

3. Az előhangzó hangszíne. – Ezeknek a szótő és a toldalék között található, egyetlen rövid magánhangzó-fonémából álló kötött elemeknek a hangszínét mindig a tő hangszíne határozza meg, tehát a magánhangzó-harmónia sza-

bályozza. Magas hangrendű szavak után az előhangzó *ö, ë* és *e* lehet, mély (vagy vegyes) hangrendű szavak esetén pedig *o* és *a* lehet. Az öt előhangzó három kapcsolódási változatban követi a töveket:

a) kettős tagolású *a ~ e* változatban (főként a mellénevek toldalékai előtt, pl. *magas-ak ~ kövér-ek*);

b) hármas tagolású *o ~ ë, ö* változatban (főként az igei paradigmában, pl. *vár-ok ~ kér-ék, ül-ök*);

c) ötös tagolású *o, a ~ ë, ö, e* változatban (nagyraeszt a főnevek toldalékai előtt, pl. *gáz-ok, ház-ak ~ szék-ék, gömb-ök, fül-ek*).

Az előhangzók hangrendi szempontból ugyanúgy harmonizálnak, mint például a háromalakú toldalékok (pl. *-hOz*) magánhangzói, pl. *asztal-ok* (vö. *asztalhoz*), *gömb-ök* (vö. *gömb-höz*), *szék-ék* (vö. *szék-höz*). Az *ö* fonéma megjelenését az úgynevezett kerekcségi harmónia elég pontosan meghatározható elvei szabályozzák: ha a tő utolsó szótagjában magas, ajakkerekítéses *ü, ű, ö, ő* magánhangzó van, a szótő és előhangzója ajakműködés szerint is harmonizálhat. Az *ë* legtöbbször kénytelen alsó nyelvvállású *e*-ként realizálódni, mivel a magyar köznyelvben (és jó néhány nyelvjárásban) nem létezik ez a középső nyelvvállású, elől képzett, ajakreres, rövid magánhangzó (ezt sugallja az írásmódja is), tehát az *ë* és az *e* közötti választás sem a köznyelvet beszélő anyanyelvű, sem az idegen nyelvű nyelvtanuló számára nem jelent gondot. Igazi nehézséget a mély hangrendű szavak utáni (középső nyelvvállású) *o* és (alsó nyelvvállású) *a* közötti, valamint a magas hangrendű szavak utáni (középső nyelvvállású) *ö* vagy (alsó nyelvvállású) *e* közötti választás jelenti, hiszen az előlségi és a kerekcségi harmónia alapján nem lehet eldönteni, hogy melyik (a zártabb vagy a nyíltabb) variációt kell használni (vö. pl. *gáz-ok ~ ház-ak, gömb-ök ~ hölgy-ek*).

4. Az előhangzó nyíltsága főnevek toldalékolása esetén. – A) A mássalhangzóra végződő főnévi tövekhez a toldalékok rendszerint középső nyelvvállású *o, ö* vagy *ë* előhangzóval kapcsolódnak, pl. *gáz-ok, szék-ék, gyümölcs-ök*. Vannak azonban olyan tövek is, amelyek alsó nyelvvállású *a* vagy *e* előhangzóval „kérlik” a toldalékok kapcsolódását, pl. *ház-ak, méz-ek, föld-ek*. Az ilyen töveket nyitótöveknek nevezzük (NÁDASDY–SIPTÁR szerint pontosabb volna az „alsó kötőhangzót kívánó tövek”-nek nevezni, vö. NÁDASDY–SIPTÁR 1994: 155).

Tipológiaiilag azonosnak tűnő tövek vajon miért kérik hol zártabb, hol nyíltabb előhangok társaságát? A tövéghangzók mai kettőssége nem újabb fejlődés eredménye, hanem ősmagyar előzményekre vezethető vissza: „Az ok történeti ugyan, de erre nem hivatkozhatunk akkor, amikor a nyelv mai rendszerét akarjuk leírni, és amikor valamilyen módon mégis el kell különítenünk a mai nyelvnek azokat a töveit, amelyeknél a *házak* mintájára jönnek létre toldalékos alakok, azoktól, amelyekből a *gázok* mintájára” (KÁDÁR 2007: 55):

<i>ház</i>	<i>gáz</i>
<i>ház-ak</i>	<i>gáz-ok</i>
<i>ház-at</i>	<i>gáz-Øt</i>

<i>ház-am</i>	<i>gáz-om</i>
<i>ház-as</i>	<i>gáz-os</i>
<i>ház-acska</i>	? <i>gáz-ocska</i>

Leíró nyelvészeti szempontból két tőosztályt kell e tekintetben elkülöníteni. Mivel a nyelvben a szabályosság mindig a többség által mutatott „viselkedést” jelenti, ezért azt tekintjük szabályosnak (normatívnak), ami gyakori: a mássalhangzóra végződő, mély hangrendű magyar főnévi tövek általában a *gáz* tő mintájára vesznek fel toldalékokat (többes számuk tehát szabályosan *-ok*), és mivel a *ház* típusú szavak toldalékolása (látszólag indokolatlanul) eltér a szabálytól, ezért ezt a tövet (az úgynevezett nyitótövet) tekintjük kivételesnek, rendhagyónak. A főnevek között tehát a szabályos, nem nyitótövek alkotják a produktív, termékeny mintát, hiszen az új jövevényelemek, valamint a potenciális és a nonszensz szavak sem nyitótökeként illeszkednek a magyarba; az új idegen szavak nem nyitótövek, pl. *facebook-ot*, *laptop-ok*, *fájl-ok*, *grapefruit-ok*, *blog-ok*, *ombudsman-ok*, *snowboard-ok*, *napkollektor-ok*; *kúr-ök*, *sönt-ök*, *sofőr-ök*, *allűr-ök*; *menedzser-ök*, *bróker-ök*, *projekt-ök*.

B) Milyen töveket érint a nyitás? – Az előhangzó nyíltságának szabályozása főnevek esetében az egyes szótövek egyedi tulajdonsága, „önkényes lexikai jegy” (maga a tő „szól bele” abba, milyen nyíltságú előhangzó jelenjen meg a toldalék előtt), amely a főnév hangtani felépítése, szemantikai vagy egyéb sajátossága alapján nemigen jósolható meg. Hogy egy főnév nyitótő-e vagy sem, látszólag nem függ semmitől. A szótárban (lenne) a helye az arra vonatkozó információnak, melyik főnév nyitótő és melyik nem. Az értelmező szótárak közül – tudomásom szerint – csak „A magyar nyelv értelmező szótára” igazítja el az olvasót erre nézve. A nyitótövűség ugyan nem foglalható szabályba, de néhány szabályszerűsége mindenképp érdemes felfigyelni, például a következőkre:

1. A nyitótövűség főnevek esetében leggyakrabban az ősi, egytagú szavak körében tapasztalható, pl. *ház-ak*, *vár-ak*, *fal-ak*, *hal-ak*, *hát-ak*, *láb-ak*, *vaj-ak*; *méz-ek*, *föld-ek*, *fül-ek*, *kép-ek*. Ezek a szavak zárt, nem bővíthető csoportot alkotnak, számuk csak úgy nőhet, ha az idetartozó szavak új szóösszetételekben utótagként jelennek meg, pl. *sejtfal-ak*, *ökoház-ak*, *bioméző-ek*.

2. A nyitótövűség a fentebb említett ősi, egytagú szavakon kívül elsősorban a többváltozatú tövek sajátossága; ezek közül nyitótövek például:

a) A mássalhangzóra végződő többalakú tövek közül:

α) a többeseji időtartamot váltakoztató tövek, pl. *tél* ~ *tel-ek*, *nyár* ~ *nyar-ak*, *tűz* ~ *tüz-ek*, *hid* ~ *hid-ak*, *víz* ~ *vizek*, *úr* ~ *ur-ak*; beleértve a többszótagú ilyeneket is, pl. *darázs* ~ *darazs-ak*, *madár* ~ *madar-ak*, *szamár* ~ *szamar-ak*;

β) a hangzóhiányos tövek általában a rövidebb töváltozatukhoz és többnyire zártabb előhangzóval kapják a *-k* jelet, pl. *bokor* ~ *bokr-ok*, *szobor* ~ *szobr-ok*, *terem* ~ *term-ök*, *tücsök* ~ *tücsk-ök* (vö. még *árok*, *csokor*, *gyomor*, *hurok*, *iker*, *kölyök*, *majom*, *ólom*, *ökör*, *köröm*, *pokol*, *selyem*, *szurok*, *torok*, *verem*). Közöttük is vannak azonban nyitótövek, pl. *sátor* ~ *sátr-ak*, *fátyol* ~ *fátyl-ak*, *ajak* ~ *ajk-ak*, *méreg* ~ *mérg-ek*, *ezer* ~ *ezer-ek* stb., valamint az összes *-AlOm*, *-dAlOm*

képzős származék, pl. *siralom* ~ *siralm-ak*, *kérelem* ~ *kérelem-ek*; *forradalom* ~ *forradalm-ak*, *hiedelem* ~ *hiedelm-ek*.

b) A magánhangzóra végződő többalakú tövek közül:

α) minden véghangzóhiányos változatú tő, pl. *varjú* ~ *varj-ak*, *ifjú* ~ *ifj-ak*, *borjú* ~ *borj-ak*;

β) minden *v*-s változatú tő:

– a változatlan tőhangzósak, pl. *mű* ~ *műv-ek*;

– az időtartam-váltakoztatók, pl. *ló* ~ *lov-ak*, *cső* ~ *csöv-ek*, *fű* ~ *fűv-ek*, *lé* ~ *lev-ek*;

– a hangszínt és időtartamot váltakoztatók, pl. *szó* ~ *szav-ak*, *tó* ~ *tav-ak*;

– a véghangzóhiányos *v*-s változatúak, pl. *falu* ~ *falv-ak*, *daru* ~ *darv-ak*, *odú* ~ *odv-ak*; *tetű* ~ *tetv-ek*.

3. Előfordul, hogy nem a tő, hanem a toldalék határozza meg az előhangzó minőségét: az előhangzó alsó nyelvéllása tehát nemcsak a tő, hanem a toldalék tulajdonsága is lehet. A toldalékoknak egy csoportja állandó nyíltsági fokú előhangzóval kapcsolódik a szótóhoz. Ilyen például a többes szám első személyű birtokosra utaló toldalék előhangzója, amely mássalhangzóra végződő tövek után mindig *-u/-ü*, pl. *asztal-unk*, *szék-ünk*, és ilyen a fosztóképző *-Atlan* allomorfja, amely minden főnévi (és igei) tőhöz alsó nyelvéllású előhangzóval járul; pl. a *pár*, a *párt*, a *tök*, az *álm* nem nyitótövek, mégis *pár-atlan*, *párt-atlan*, *tök-etlen*, *álm-atlan*. Ez a fosztóképző előtti nyílt magánhangzó történetileg alsó nyelvéllású véghangzó volt, amely hozzátapadt a formánshoz, ezért mutat nyílt formát a képző előtti magánhangzó nem nyitótövek esetén is. A fosztóképző előtt állandósult véghangzó minősége egyrészt a nyílt véghangzós névszók-ból képzett származékok (pl. *lába-tlan*, *feje-tlen*) analógiás hatásával, másrészt a képzőbeli nyílt magánhangzók indukáló erejével magyarázható (D. BARTHA 1964: 103). Leíró nyelvészeti szempontból ezt a kivételesnek tűnő toldalékot önnyitó toldalékoknak nevezi a szakirodalom (vö. TÖRKENCZY–SIPTÁR 2000: 79–80) (erről l. még 6.).

C) A „nyitás” eredménye. – 1. A köznyelvben a nyitás eredménye a mély hangrendű tövek körében tapasztalható közvetlenül, pl. *ház-ak*, *hid-ak*. Ha a tő magas hangrendű, és utolsó magánhangzója ajakréses (illabiális), a nyitó hatás közvetlenül csak azokban a nyelvjárásokban figyelhető meg, amelyek megkülönböztetik a középső (*ë*) és az alsó nyelvéllású *e* hangot. Ez a különbségtétel a köznyelvben nincs meg.

2. A nyitó hatás eredménye azokban a magas hangrendű tövekben is közvetlenül felismerhető, amelyek utolsó szótagjukban kerek (labiális) magánhangzót tartalmaznak, ezek ugyanis a kerek-ségi harmónia szempontjából szabálytalanok: az előhang az ajakkerítéses magánhangzót tartalmazó tövek után is kénytelen (alsó nyelvéllású) *e* lenni (a magyarban – az egyetlen mező-ségi nyelvjáráson kívül – sehol nem található meg erőteljes és kiterjedt formában az alsó elülső kerek magánhangzó, a nyílt *ö* [æ], vö. JUHÁSZ 2011), pl. *föld-ek*, *fül-ek*, *csöv-ek*, *könyv-ek*, *szög-ek*, *szüz-ek*, *ügy-ek* (szemben pl. a *bűn-ök*, *tőr-ök* alakokkal). Az említett esetekben tehát a kerek-ség hiánya utal az előző tő nyitó voltára. Vannak toldalékok (ilyenek pl. az *-n*, *-on/-ën/-ön* vagy a *-hoz/-höz/-höz*), ame-

lyek előtt nincs látható, nyilvánvaló jele a fenti tövek nyitótövéiségének: ezen toldalékokban – tőtől függetlenül – mindig középső nyelvvállású magánhangzók vannak, így hát a nyitótövek is „kénytelenek” elviselni azokat, pl. *fül-höz*, *könyv-ön*, *csöv-ön*.

3. Ha a névszótő nyitótő, tárgy esetben rendszerint akkor is megjelenik az előhangzó, amikor ennek nincs fonotaktikai oka, a szóalakok ugyanis jólformáltak lennének előhangzó nélkül is. Megfigyelhető, hogy hasonló alakú, nem nyitótövekhez előhangzó nélkül kapcsolódik a *-t*, vö. pl. a *baj* nem nyitótő (*baj-ok*, *baj-om*, *baj-os*), és a tárgy ragja előhangzó nélkül kapcsolódik a tőhöz: *baj-Øt* (vö. még *bor*: *bor-ok* ~ *bor-Øt*, *kar*: *kar-ok* ~ *kar-Øt*, *tojás*: *tojás-ok* ~ *tojás-Øt*, *király*: *király-ok* ~ *király-Øt*, *banán*: *banán-ok* ~ *banán-Øt*, *lány*: *lány-ok* ~ *lány-Øt* (az *orr* kivételnek számít: nem nyitótő, ennek ellenére előhangzóval kapcsolódik hozzá a tárgy ragja: *orr-ot*, pedig szóvégi *-rrt* szekvencia létezik a magyarban, pl. *varr-t*, jóllehet [*vart*]-nak hangzik). A *haj* viszont nyitótő (*haj-ak*, *haj-am*, *haj-as*), és tárgy esetben is van kötőhangzó: *haj-at* (vö. még *vár*: *vár-ak* ~ *vár-at*, *vaj*: *vaj-ak* ~ *vaj-at*, *hát*: *hát-ak* ~ *hát-at*, *láb*: *láb-ak* ~ *láb-at*). Mellékesen jegyzem meg, ezek között is előfordulnak kivételek, pl. *szakáll*: *szakáll-ak*, de *szakáll-Øt* (jóllehet az előhangzós változat is létezik: *szakáll-at*); *báj*: *báj-ak*, de *báj-Øt*; *könyvtár*: *könyvtár-ak*, de *könyvtár-Øt*; *oldal*: *oldal-ak*, de *oldal-Øt* (a teljes listát l. PAPP 1975). Néhány egytagú főnév esetében pedig jelentés szerinti megoszlás (szóalakhasadás) figyelhető meg a tárgyrag előhangzós vagy előhangzó nélküli kapcsolásának függvényében, pl. *jel-t ad* 'észlelhető jellel: cselekvéssel, mozdulattal, hanggal figyelmeztet valamire' ~ *jel-et tesz valahová* 'maradandó ábrát', *hely-t ad valaminek* 'érdemben foglalkozik vele' / *helytáll* 'derekasan küzd; megállja a helyét' ~ *hely-et (át)ad valakinek* 'átenged, rendelkezésre bocsát', *pár-t választ* 'társat' ~ (egy) *pár-at kér* 'kettőt vagy néhányat'.

A nyitásnak ez a mellékhatása lehetővé teszi, hogy az előképzett ajakréses magánhangzót tartalmazó nyitótövek (pl. *méz*, *mell*, *szenny*, *szél*) akkor is felismerhetők legyenek, ha a magánhangzó nyelvvállása (a köznyelvben) nem segít: ezek a tövek ugyanis tárgy esetben (fonotaktikailag indokolatlanul) kapnak előhangzót: *méz-et*, *mell-et*, *szenny-et*, *szél-et*. Az utóbbi példában (*szél* – *szél-et*) nemcsak a tárgy előhangzóssága miatt ismerhető fel a nyitótövéiség, hanem a tőbeli magánhangzó rövidülése miatt is.

Előfordul, hogy a nem nyitótövek után is megjelenik az előhangzó a tárgy ragja előtt, de csak fonotaktikailag motivált esetben, például akkor, ha 1. a tő maga is *-t*-re végződik, pl. *bot-ot*, *barát-ot*, *öt-öt*, *rét-et*; vagy 2. a tő olyan mássalhangzóra végződik, amellyel a *-t* nem képes zárlatot alkotni, pl. **ct*, pl. **malact* ~ *malact-ot*, **cst*, pl. **ács* ~ *ács-ot*, **mt*, pl. **dómt* ~ *dóm-ot*; vagy 3. a tő mássalhangzókapcsolatra végződik, pl. *párt-ot*, *palack-ot*, *rajz-ot*. E csoportban is akadnak kivételek, pl. *pénz-Øt*, *docens-Øt*, *aspiráns-Øt*, és a tővégi gemináták némelyike, „amely úgy viselkedik, mintha rövid mássalhangzó volna: a tővégi /ss, šš, zz, nn, nyny, ll, rr, jj/ után rendszerint nincs előhangzó, tehát éppen azok után a gemináták után, amelyeknek rövid megfelelője jólformált szótagzárlatot tud alkotni a *-t*-vel” (TÖRKENCZY–SIPTÁR 2000: 72), pl. *modell-t* [modelt] (vö. *holt*, *holt*), *finn-t* [fint] (vö. *kint*, *bent*), *plüss-t* [plüšt] (vö. *fest*, *test*), *pissz-t* [pist], vö. *halaszt*, *választ*).

„Megjegyzendő, hogy a /nyny/ és a /jj/ látszólag nem tartozik ide: *genny-et*, *menny-et*, *szenny-et*, *könny-et*; *gally-at*, *ujj-at*” (TÖRKENCZY–SIPTÁR 2000: 72), azonban ezekben a szavakban az előhangzó megjelenése éppen a nyitótövésséggel magyarázható.

4. A superessivus toldaléka (-*(O)n*) – tőtől függetlenül – megköveteli a középső nyelvállású előhangzót (-*on/-ën/-ön*), így hát a nyitótövek is „kénytelenek” elviselni ezeket, pl. *ház-on*, *vár-on*, *hav-on*. Ennek az a magyarázata, hogy az -*An* morfémaaváltozatok más funkcióval rendelkeznek: modalisi-essivusi jelentésűek. Szembenállásukban az előhangzó jelmegkülönböztető funkciójával kell számolnunk.

5. Vannak olyan főnévi (elsősorban inflexiós) toldalékok, amelyek bármely tövet nyitótövévé változtatnak: olyan relatív töveket hoznak létre, amelyek alsó nyelvállású előhangzós toldalékalternánsokat vonzanak, pl.:

a) a többes szám -*k* jele, pl. *gáz-ok*, de *gázok-at*;

b) a birtokos személyjelek, pl. *bot-ot*, de *botom-at*. Többszörös toldalékolás esetén a jelek által létrehozott relatív főnévi tövek – pontosabban az utánuk következő toldalékok – előhangzója sokkal inkább megjósolható, mint az abszolút tövek utáni pozíciók.

A tapasztalatok szerint a főnévi nyitótövekkel kapcsolatban meglehetősen sok az ingadozás, pl. *sár*: *sár-os* ~ *sar-as*, *sárt* ~ *sar-at* (az alakváltozatok jól mutatják az időközben végbement tőtípuscserét), *olaj*: *olaj-ok* ~ *olaj-ak*. Előfordul, hogy a tő korábban nyitótő volt, ma pedig nem az (vagy fordítva), például az *arany* ma nyitótő, pl. *arany-ak*, *arany-at*, de régen nem volt az, vö. például a lexikalizálódott jelentéssel rendelkező *arany-os* 'kedves, édes' vagy *arany-oz*; *sátor*: *sátr-ak* ~ *sátor-ok*, *sátor-os* (ünnep) ~ *sátr-as* (kirándulás); *máz*: (mézes-) *má-z-os* 'csábítóan, túlzottan kedveskedő' ~ *máz-as* 'mázzal bevont (pl. kancsó)'; *láb*: *láb-os* 'alacsony, kétfülü főzőedény' (fn.) ~ *láb-as* 'lábbon, talpuzaton álló', pl. *lábás óra*, *lábás ház* (mn.), (ebben az esetben a szóalakhasadás szófaji elkülönülést eredményezett); *horog*: *horg-os* (*kapocs*) 'amin horog, kampó van' ~ *horg-as* (*orr*) 'görcsült, hajlott', (*hóri*) *horg-as* 'feltűnően magas, sovány'. Az *oldal* nyitótöként viselkedik általában, pl. *oldal-ak*, *oldal-am*, *oldal-as*, de tárgy esetben nem jelenik meg az előhangzó: *oldal-Øt* (talán az *oldalt* határozószó gyakori előfordulásának köszönhetően) (vö. még: *gát-ak*, de *gát-ol*; *gyár-ak*, de *gyár-os*; [*könyv*]*tár-ak*, de *tár-ol*, [*könyv*]*tár-os*, [*szó*]*tár-oz*; *báj-ak*, de *báj-os*).

5. Az előhangzó nyíltsága melléknevek toldalékolása esetén. – A) Mássalhangzóra végződő melléknévi tövek. – A melléknevek viselkedése toldalékok előtt a főnevekének éppen a fordítottja: itt az alsó nyelvállású előhangzó (az *a* és az *e*) jóval gyakoribb: szinte minden melléknév alsó nyelvállású előhangzót vonz, leíró szempontból tehát nyitótőnek mondható, pl. *alacsony-ak*, *sovány-ak*, *szilárd-ak*, *tág-ak*, *zord-ak*, *sáros-ak*, *kedves-ek*. Még a magas hangrendű labiális magánhangzót tartalmazó szavak után is alsó nyelvállású *e* előhangzó várható, pl. *zöld-ek*, *dühös-ek*. A tapasztalat szerint a magyar szókinszbe újonnan bekerülő idegen melléknevek, illetve az olyan

főnevek, amelyeket újabban melléknévként is használunk, általában nyitótőként viselkednek, pl. *sprőd-ek*, *abszurd-ak*, *kül-ak*; *király-ak*.

Van példa a másik megoldásra is, de mellékneveknél az jóval ritkább, szinte kivételnek kell tekintenünk az ilyeneket, mint pl.:

a) *nagy-ok*, *fiatal-ok*, *bolond-ok*, *kopasz-ok*, *gazdag-ok*, *hanyag-ok*, *hazug-ok*, *álnok-ok*, *undok-ok* (a középfok jelét azonban még ezek a melléknévi tövek is mindig alsó nyelvválású előhangzóval kérik, pl. *fiatal-abb*, *bolond-abb*, *undok-abb*; egyedül a *nagy* melléknév áll ellen ennek a szabálynak: *nagy-obb*);

b) a kettős szófajiságot mutató nemzetiségnevek főnévként szabályosnak tűnnek (pl. *magyar-ok*, *angol-ok*, *dán-ok*), melléknévi használatukban viszont szabálytalanok;

c) az *-(A)t(A)lan* fosztó- és tagadóképzős melléknevek is szabálytalanok: közelebbi nyelvválású előhangzóval kérik a toldalékokat, pl. *gondtalan-ok*, *sóttlan-ok*, *kényelmetlen-ék*.

Egyes mellékneveknek van lexikalizálódott főnévi megfelelőjük, pl. *komikus*, *harcos*. Amikor ezeket a melléknevet jellegzetesen főnévi szerepben használjuk, megfigyelhető, hogy a nyitó melléknévi tőnek megfelelő főnévi tő általában nem nyitótő: „a komikusok komikusak, a harcosok harcosak – ezek a mondatok jól ábrázolják a normális állapotot: ha főnév, akkor az *-ok* a szabályos, ha melléknév, akkor az *-ak*” (NÁDASDY 2008: 299) (vö. még *boldog-ok* ~ *boldog-ak*, *bűnös-ök* ~ *bűnös-ek*, *facér-ok* ~ *facér-ak*, *gonosz-ok* ~ *gonosz-ak*, *vörös-ök* ~ *vörös-ek*, *szárnyas-ok* ~ *szárnyas-ak*, *vagány-ok* ~ *vagány-ak*).

– Az *-s* képzős melléknévi derivátumok körében csupán az előhangzó nélküli és az (alsó nyelvválású) előhangzós tárgyrag ingadozása különbözteti meg a főnévi jelentést a melléknévitől, pl. *órás-t* 'órákkal foglalkozó mesterembert' ~ *órás-at* 'órányit', *világos-t* 'sakkfigurát' ~ *világos-at* 'nem sötétet', *vörös-t* 'vöröskatonát' ~ *vörös-et* 'vörös bort', *nyilas-t* 'nyíllal harcolót' ~ *nyilas-at* 'nyíllal díszítettet', *konyhás-t* 'konyhán dolgozó alkalmazottat' ~ *konyhás-at*, pl. *a lakást*, *az egy szoba konyhását*. A főnév és a melléknév ilyenforma megkülönböztetését mutatják a következő alakpárok is: *paprikás-t* ~ *paprikás-at*, *fűszeres-t* ~ *fűszeres-et*, *nemes-t* ~ *nemes-et*.

Olykor az egyalakú névszótövek közé tartozó köznevektől a velük egyező tulajdonneveket a toldalék előhangzó nélküli kapcsolódása különbözteti meg, pl. *arany-at* ~ *Arany-t*, *sós-at* ~ *Sós-t*, *vörös-et* ~ *Vörös-t*, *kékes-et* ~ *Kékes-t*, *fehérvár-at* ~ *Fehérvár-t*, *földvár-at* ~ *Földvár-t*. A köznévből vagy több köznévi elem-ből álló címekre is érvényes ez a szabály: *Olvasom a Sárarany-t*.

B) M a g á n h a n g z ó r a v é g z ő d ő m e l l é k n é v i t ö v e k. – A magánhangzós végű melléknévi tőszókhöz általában előhangzó nélkül kapcsolódnak a toldalékok, pl. *durvá-k*, *butá-t*, *pusztá-n*. Azonban a melléknévi magánhangzós tövek is – „összhangban a melléknevek általános nyitótő-hajlamával” (NÁDASDY–SIPTÁR 1994: 158) – lehetnek nyitótövek: ezek pedig elsősorban az 1. *-Ó*, 2. *-(j)Ú* és 3. *-i/-si* képzős derivátumok, amelyekhez egyes toldalékok (alsó nyelvválású) előhangzóval, mások előhangzó nélkül kapcsolódnak.

1. Szembetűnő, hogy az *-Ó* képzős derivátumok többes számú, illetve modális-essivusi szóalakjai előhangzó szempontjából nem viselkednek egy-

formán: a már főnévvé vált vagy alkalmilag főnévként használatos igenevek sohasem vesznek fel előhangzót többes számban, pl. *író-k, költő-k, úszó-k, csábító-k*; „Szeretem az *elutazókat, Sírókat és fölébredőket*” (Ady: A Halál rokona). Az *-Ó*, a *-hAtÓ* és az *-AndÓ* képzős igenevek, valamint a még teljesen igenévi értelmű igenevek esetében is inkább a rövidebb többes számot használjuk (pl. *(tanulni)való-k, megfogható-k, állítandó-k*), bár ilyen esetben is előfordul, hogy a többes szám jele előtt megjelenik az előhangzó, pl. *elbűvölő-Øk ~ elbűvölő-ek, visszataszító-Øk ~ visszataszító-ak, járható-Øk ~ járható-ak*. Ezekben az esetekben a két változat között általában nincs jelentésbeli különbség. A melléknévvé vált vagy melléknévi használatú igenevek többes száma általában „szabályos”, alsó nyelvválású előhangzós formát mutat, pl. *bántó-ak, csábító-ak, eltérő-ek, meglepő-ek, kitartó-ak*. Az előhangzók ezekben az esetekben szófaji különbséget jeleznek, pl. *Milyen üdítő-ek* (melléknév) *ezek a szénsavas üdítő-k* (főnév), *A hódító-k* (főnév) *nemigazán hódító-ak* (melléknév), vö. még *kitűnő-k* (főnév) *~ kitűnő-ek* (melléknév), *hasonló-k ~ hasonló-ak, különböző-k ~ különböző-ek, csábító-k ~ csábító-ak, bántó-k ~ bántó-ak, önző-k ~ önző-ek*.

Az *-Ó* képzős melléknévi igenevek az előhangzós *-An* formát veszik fel modalségi-essivusi jelentésben, pl. *aggódó-an, csábító-an, kitűnő-en*. A jelenség oka nyilvánvalóan a *hol?* kérdésre felelő superessivusi alaktól való megkülönböztetés szándéka: ez a toldalék ugyanis előhangzó nélküli változatban kapcsolódik ezekhez a szavakhoz, pl. *aggódó-n, csábító-n, kitűnő-n*.

2. Melléknévi jelentésben a legtöbb *-(j)Ú* képzős derivátum is nyílt előhangzóval kéri a toldalékokat, pl. *jókedvű: jókedvű-en ~ jókedvű-ek; rosszmájú: rosszmájú-an ~ rosszmájú-ak*.

3. A szófajváltó *-i, -si* melléknévképző után gyakrabban fordul elő előhangzóval kapcsolódó többes szám, pl. *mai-ak, városi-ak, vidéki-ek, pesti-ek, falusi-ak, de* néhány kettős szófajú alak (pl. *gyulai, debreceni, párizsi*) többes száma lehet előhangzós és előhangzó nélküli is. A *-k* előhangzóval kapcsolódik, ha az illető városban élő vagy onnan származó embereket jelenti (*gyulai-ak, debreceni-ek, párizsi-ak*), ellenben előhangzó nélküli, ha a városról elnevezett árut, pl. ételféleséget jelentik (*gyulai-k* 'gyulai kolbászok', *debreceni-k* 'debreceni kolbászok', *párizsi-k* 'párizsi felvágottak'). „A személyt jelentő típus csaknem minden helységnévből nyelvtani szabályszerűséggel alakul, a készítmények neve ellenben lexikailag kötött, nem megjósolható” (ELEKFI 1998: 307). Az előhangzós és az előhangzó nélküli forma a kettős szófajú *reggel* esetében is mutat ilyen különbséget. A főnévi jelentésű *reggeli* többes száma *reggeli-k*, de a 'reggel megjelenő (pl. újság)' jelentésű, melléknévi funkciójú *reggeli* többes száma: *reggeli-ek*, tehát a kettős szófajiságú szó aktuális szerepét maga a toldalék is jelzi.

Ebből a szempontból melléknévként viselkedik két, magánhangzóra végződő főnévi tő is (még hozzá antiharmonikusan): *férfi: férfi-ak, férfi-as* és a *-fi* utótagú szavak, pl. *atyafi, hazafi, úrfi*, amelyek nyitótövek.

C) A melléknévi (melléknévi igenévi) toldalékok között is találunk olyanokat, amelyek olyan relatív töveket hoznak létre, amelyek alsó nyelvválású előhangzós toldalékalternánsokat vonzanak, tehát nyitótövek; ilyenek például:

1. az inflexiós toldalékok:

- a) középfok *-bb-je*, pl. *durvá-bb-ak*, *okos-abb-ak*, *magas-abb-ak*;
- b) a kiemelőjel, pl. *a (leg)okosabb-ik-at*, *a (leg)ügyesebb-ik-et*;
- 2. a fosztóképző kivételével minden melléknévképző, pl.:
 - a) az *-(V)s* képző, pl. *só-s-ak*;
 - b) az *-ékOny* képző, pl. *fáz-ékony-ak*, *múl-ékony-ak*, *feled-ékény-ek*;
 - c) a *-t/tt* melléknévi igenév képzője, pl. *olvas-ott-at*, *néz-ött-et*.

6. Az előhangzó nyíltsága igék toldalékolása esetén. – Az inflexiós morfémát nem tartalmazó ige-tövek sohasem nyitótövek, tehát ha rajtuk múlik, nem lesz utánuk nyílt az előhangzó. Az ige-tövek esetében azonban főre jellemző előhangzóról kevésbé beszélhetünk, inkább azt mondhatjuk, hogy esetükben a toldalék határozza meg az előhangzó minőségét: a toldalékoknak egy nagy csoportja állandó nyíltsági fokú előhangzóval kapcsolódik az *-ít* képzős (történetileg *V + χ t*, tehát eredetileg két mássalhangzóra végződő), valamint a (jelenleg is) két mássalhangzóra végződő (*-CC*) ige-tövekhez (amelyek nem nyitótövek), pl.:

- a) a főnévi igenév képzője, pl. *tanít-ani*, *ért-eni*;
- b) a feltételes mód jele, pl. *tanít-ana*, *ért-ene*;
- c) a második személyre utaló, kijelentő módú, jelen idejű, egyes számú első személyű igei személyrag, pl. *tanít-alak*, *(még)ért-elek*;
- d) a kijelentő módú, jelen idejű, egyes számú második személyű, határozatlan ragozás igei személyragja, pl. *tanít-asz*, *ért-esz*;
- e) a kijelentő módú, jelen idejű, többes számú harmadik személyű, határozatlan ragozású igei személyrag, pl. *tanít-anak*, *ért-enek*.

Ugyancsak mindig nyílt előhangzóval kapcsolódik a tagadóképző is az ige-tövekhez, pl. *vár-atlan*, *kér-etlen*, valamint ilyen még az *-AlOm* deverbális nomenképző is, pl. *sir-alom*, *kér-elēm*. Ezeket a „kivételes” toldalékokat önnytó toldalékoknak nevezi a szakirodalom (vö. TÖRKENCZY–SIPTÁR 2000: 79–80). Más toldalékok középső nyelvvállású előhangzóval kapcsolódnak az ige-tövhöz, például a kijelentő módú, jelen idejű igei személyragok: *tanít-om*, *sejt-ēm*, *önt-öm*; a kijelentő módú, múlt idejű igei személyragok: *tanít-ott*, *sejt-ött*, *önt-ött*; és ilyen a gyakorító képző is: *ad-ogat*, *kér-öget*, *söpr-öget*.

Az igei toldalékok között is találunk olyanokat (elsősorban az idő- és a mód-jeleket), amelyek olyan relatív töveket hoznak létre, melyek alsó nyelvvállású előhangzós toldalékalternánsokat vonzanak, tehát nem-nyitó töből nyitótövet hoznak létre, pl.:

a) a múlt idő jele, pl. *írt-am* (vö. *ír-om*), *tartott-ad* (vö. *tart-om*), *kért-em* (vö. *kér-ēm*);

b) a felszólító mód *-j-je*, pl. *várj-am* (vö. *vár-om*), *kérj-em* (vö. *kér-ēm*). Ezek szerint az igék körében is lényeges különbség van az abszolút és a relatív tövek között: míg abszolút töveik sohasem nyitótövek, inflexiós toldalékkal (jellel) ellátva őket azonban mindegyikük nyitótóvé válik.

7. Összegzés. – Főnevek esetében megjósolhatatlan, melyik fő nyitótó és melyik nem az (ezért a főnévi nyitótöveket a szótárakban hasznos és kívánatos volna jelölni), ugyanakkor a nyitás tulajdonsága morfológiai alapon részlegesen

megjósolható, például a többé-kevésbé szabálytalan morfológiai osztályok tagjai mindig nyitótövek, az inflexiós végződés nyitók (pl. a többes szám *-k-ja*), a melléknévképzők (a fosztó- és tagadóképző kivételével) nyitótövet hoznak létre. Az ige-tövek sohasem nyitótövek, ellenben az igei toldalékolás legtöbbször nyitótöveket alkot, például a múlt idő *-t-je* vagy a felszólító mód *-j-je* után a legtöbb nyelvváltozatban nem állhat középső nyelvváltozás előhangzó: *dob-t-am*, *hall-j-am*.

Az idegenajkúaknak meglehetősen komplikáltnak tűnik annak a megértése, vajon a tipológiai azonosnak tűnő tövek toldalékoláskor miért kéri hol zártabb, hol nyíltabb előhangok társaságát. Különösen a főnevek tárgyesetének és többes számának tanításakor vagyunk tanácstalanok: ahogyan fentebb már említettem, az előhangzó minősége nemigen jósolható meg a főnév morfológiai felépítése, szemantikai vagy egyéb sajátossága alapján, tehát a főnévi nyitótöviség látszólag nem függ semmitől.

A magyarnak idegen nyelvként történő oktatásában állandóan visszatérő kérdés: a főnevek toldalékolásának tanításakor vajon a 4. B)-ben felsorakoztatott szabályszerűségek közül a magyarórákon mire érdemes a figyelmet felhívni, milyen mélységig érdemes beavatni külföldi tanítványainkat a magyar morfológia rejtelmibe. A magyar mint idegen nyelv tanításának szempontjai részben eltérő, sajátos követelményeket támasztanak a nyelvelírás szemben: a mondat- és szövegalkotásra készülő nyelvtanuló egzakt szabályokat, pontos listákat, egyértelmű útbaigazításokat vár el. A magyart idegen nyelvként tanító tanárok állandó kihívásokkal szembesülnek, ugyanis a nyelvtanítás folyamatában lépten-nyomon olyan jelenségekbe ütköznek, amelyekre nézve nem létezik kész, kidolgozott szabályrendszer. Ilyen esetekben a tanár számára egyetlen lehetőség kínálkozik: megpróbálja megfogalmazni azt a (használati) szabályrendszert, a nyelv működésének azokat a rejtett összefüggéseit, amelynek alapján saját (anyanyelvi) nyelv-érzéke működik.

A névszók toldalékolásával kapcsolatos, elsősorban a szavak fonetikai, hangrendi jellemzőin alapuló – SZILI KATALIN által kidolgozott – rendszer (SZILI 2006: 162–7, 175–9) véleményem szerint jól alkalmazható a magyar mint idegen nyelv tanításában. Ez a rendszer elsődlegesen formai szempontokat vesz figyelembe, hiszen a magyarul tanuló külföldi is általában a formából indul ki a grammatikailag helyes formák létrehozása végett. A (főnévi) toldalékolás is azok közé a grammatikai jelenségek közé tartozik, amelyek tárgyalásakor valóban szerencsésebb megoldásnak tűnik a formai megközelítés: nehézkes és hosszadalmas morfológiai, szemantikai aspektusú magyarázatok helyett a magyarul tanuló külföldi számára a formai jegy egyértelműbb bizonyítéknak számít, erre alapozva könnyebben elő tudja hívni a grammatikailag helyes formát kommunikációs céljai érdekében.

Kulcsszók: előhangzó, előlégi harmónia, kerekességi harmónia, nyitótő, önnyitó toldalék.

A hivatkozott irodalom

- ANTAL LÁSZLÓ 1959. Gondolatok a magyar főnév birtokos ragozásáról. *Magyar Nyelv* 55: 351–7.
- D. BARTHA KATALIN 1964. Tővégi magánhangzóink története a XVI. század közepéig. *Nyelvtudományi Értekezések* 42. Akadémiai Kiadó, Bp.
- ELEKFI LÁSZLÓ 1998. Eltérő toldalékokban mutatkozó jelentéskülönbségek (A „Szókincsünk nyelvtani alakrendszere” gyűjtemény alapján). *Magyar Nyelvőr* 122: 305–17.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2011. Rendszertörténet, kronológia, területiség. Egy nagy ívű tendencia szerkezetéről és mozgásáról. In: É. KISS KATALIN – HEGEDŰS ATTILA szerk., *Nyelvelmélet és diakronia*. Szent István Társulat, Bp.–Piliscsaba, 225–46.
- KÁDÁR EDIT 2007. Alaktan és szófajtan. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár.
- KIEFER FERENC 2001. The negative suffix in Hungarian. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*. 11. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 195–208.
- LENGYEL KLÁRA 1995. Átmeneti kategóriák a nyelv különböző szintjein. *Magyar Nyelvőr* 119: 310–33.
- NÁDASDY ÁDÁM 2008. Rendhagyó, mert rendes. In: NÁDASDY ÁDÁM szerk., *Prédikál és szónokol. Újabb írások, beszélgetések a nyelvről*. Magvető, Bp., 297–300.
- NÁDASDY ÁDÁM – SIPTÁR PÉTER 1994. A magánhangzók. In: *StrNyt*. 3: 42–182.
- PAPP FERENC 1975. A magyar főnév paradigmatisz rendszer. Akadémiai Kiadó, Bp.
- TÖRKENCZY MIKLÓS – SIPTÁR PÉTER 2000. Magánhangzó ~ semmi váltakozások a magyarban. *Nyelvtudományi Közlemények* 97: 64–130.
- SZILI KATALIN 2006. Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához (A magyart idegen nyelvként oktató tanároknak). Enciklopédia Kiadó, Bp.

On lowering stems

In this paper, the author investigates a rather involved phenomenon of Hungarian phonology, the issue of linking vowels making, in certain cases, the concatenation of stems and suffixes feasible. She explores the issue primarily from the point of view of teaching Hungarian as a second language. The backness of linking vowels is regulated by vowel harmony, but their height is a part-of-speech-dependent property: adjectival stems are in general lowering stems, while unsuffixed verbal stems never are. For native speakers of other languages, it is most probably the suffixation of nouns (especially the production of accusative or plural forms) that presents difficulties, given that nouns being lowering or otherwise is an “arbitrary lexical feature” that cannot be unambiguously predicted either on the basis of their phonological make-up or on that of their semantic or other properties. The author comes to the conclusion that a formal approach to the suffixation of nouns is more felicitous than a cumbersome and lengthy explanation in terms of morphology or semantics: learners of Hungarian as a second language can access the grammatically correct form serving their communicative purposes more easily if they employ some formal features as a point of departure.

Keywords: linking vowels, backness harmony, roundness harmony, lowering stem, self-lowering suffix.

H. VARGA MÁRTA